

Οι απαρχές της εκκλησιαστικής κεντητικής

Η αναβίωση της εκκλησιαστικής υφαντουργίας και κεντητικής στη σύγχρονη Ελλάδα αποτελεί ένα φαινόμενο που άρχισε να συντελείται σιγά-σιγά στη διάρκεια κυρίως του τελευταίου τετάρτου του 20ου αιώνα, μέσα σε μοναστικές, κυρίως, κοινότητες, ως αποτέλεσμα της ακμής του μοναχισμού, αλλά και από μεμονωμένους ιδιώτες καλλιτέχνες.

[kentitiki5](#)

Image not found or type unknown

Λεπτομέρεια- Επιτάφιος του αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού, περί τα 1354

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι, ως μια πρώτη προσέγγιση, να αναδείξει τις σύγχρονες μεθόδους εκτέλεσης των καλλιτεχνημάτων αυτών, σε σύγκριση με τις παλαιές, ώστε να γίνουν καλύτερα κατανοητές οι διαφορές του σήμερα και του χθες, αλλά και τα κοινά μεταξύ τους σημεία. Και τούτο, διότι, παρά, τη μεγάλη παραγωγή έργων, ελάχιστα έχουν γραφτεί γι' αυτό¹, καθώς η έρευνα βρίσκεται σε αρχικό στάδιο, ακόμη και για τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά εκκλησιαστικά υφάσματα μέσα από τις μαρτυρίες που προσφέρουν οι γραπτές πηγές, οι απεικονίσεις στην τέχνη, αλλά και τα ίδια τα αντικείμενα, που σώζονται μέχρι σήμερα. Ως εκκλησιαστικά υφάσματα ορίζονται από τους βυζαντινούς συγγραφείς και ποιητές της εκκλησιαστικής και της θύραθεν γραμματείας, τα επονομαζόμενα με τους γενικούς όρους "άμφια" και "πέπλα". Στην εκκλησιαστική γλώσσα "άμφια" είναι τα επί της Αγίας Τραπέζης καλύμματα (ενδυτή, αντιμήνσιο, επιτάφιος, αήρ, δισκο/ποτηροκαλύμματα), ονομαζόμενα και "λειτουργικά άμφια" ή "λειτουργικά πέπλα" ή "επάμφια", αλλά και τα "ιερατικά" ή "ιερά άμφια" (σάκκος, φαιλόνιο, ωμοφόριο, επιτραχήλιο, οράριο, επιμανίκια, επιγονάτιο μανδύας, μίτρα) 3° στα υπόλοιπα, τα οποία χρησιμεύουν για να στολιστούν μέρη του ναού (πύλες, ποδέες,

σκέπες, εικόνες, λάβαρα) έχει δοθεί ο όρος “διακοσμητικά πέπλα”⁴ , μετά την οριστική τους διαμόρφωση από τα τέλη του 12ου αιώνα και εξής⁵, που σώζονται και τα παλαιότερα δείγματα⁶, ως και τους πρώτους μετά την Άλωση αιώνες⁷.

[kentitiki4](#)

Image not found or type unknown

Λεπτομέρεια-Ωμοφόριο του μητροπολίτου Ειρηνουπόλεως και Βατοπεδίου Γρηγορίου, αρχές του 19ου αι.

Μετά τη θέσπιση της ελεύθερης άσκησης της χριστιανικής λατρείας στο ρωμαϊκό κράτος, υπήρξε συνήθεια διάφοροι βασιλείς και μέλη της αριστοκρατίας να αφιερώνουν πολύτιμα υφάσματα για τον καλλωπισμό του ιερού θυσιαστηρίου, «διάλιθα χρυσυφῆ ἁπλώματα τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου», σύμφωνα με τον Πασχάλιο Χρονικό (L.Dindorf, *Chronicon Paschale*, τόμ.Α-Β', [CSHB], Bonnae 1832, τόμ. Β', σ.544-545). Και τούτο παρά το γεγονός, ότι στην αρχή κοσμήθηκε με κάποια πέπλα, απλά, κυρίως λευκά λινά, ως σύμβολο αγνότητας, όπως όριζε η Διδαχή των Αποστόλων (Constitutiones Apostolorum, II, 57, 3ff).

Παράλληλα, η εξέλιξη της ναοδομίας και η τάση για όλο και πολυτελέστερη διακόσμηση μέσα στο ναό, μετά τον 5ο αιώνα, δημιουργούν ανάγκες για ποικίλα διακοσμητικά υφάσματα, που φέρουν συχνά ιστορημένο διάκοσμο, χωρίς όμως συμβολικό χαρακτήρα, όπως πύλες, καλύμματα των μεσοκτινίων διαστημάτων και τοίχων, ποδέες κ.ά. Και αυτό παρά το ότι οι πρώτοι Πατέρες της Εκκλησίας επιζητούσαν απλότητα και ασκητικότητα βίου και ήταν αντίθετοι με τη χρήση των πολυτελών μεταξωτών ενδυμάτων και βήλων, ιδιαίτερα των διακοσμημένων με αγιολογικές παραστάσεις.

Επειδή ίσως η Ορθόδοξη πρακτική δεν είχε υιοθετήσει τη χρήση τους μέσα στη λειτουργία, τα σωζόμενα με αγιολογικές παραστάσεις παραδείγματα της εποχής αυτής είναι πολύ λίγα. Λ.χ. τα δύο περίφημα μεταξωτά του Μουσείου του Βατικανού, που η προέλευσή τους, τοποθετείται από τους περισσότερους ερευνητές στις περιοχές της Συρίας και της Αιγύπτου, παρά του Βυζαντίου^ο φέρουν ενυφασμένες παραστάσεις του Ευαγγελισμού και της Γεννήσεως μέσα σε μετάλλια και χρονολογούνται από τον 6ο μέχρι και τον 9ο αιώνα, καθώς και κάποια λινά κοπτικά υφάσματα του 5ου-7ου αιώνα, τα οποία φέρουν κεντημένες με μεταξωτά νήματα τις σκηνές της Γεννήσεως, της Προσκύνησης των Μάγων, του Ευαγγελισμού και της Επίσκεψης της Θεοτόκου στην Ελισάβετ .

Image not found or type unknown

Κατά την περίοδο της Εικονομαχίας τα ιστορημένα υφάσματα του Θυσιαστηρίου εξαφανίζονται, ενώ στο διάστημα της σύντομης αναστήλωσης των εικόνων, είναι τα πρώτα που διακοσμούνται και πάλι με ιερά θέματα (Mansi, τόμ.ΧΙΙΙ, σ.377). Στη Ρώμη όμως, η οποία δεν ήταν στη σφαίρα επιρροής της Κων/λης, οι μαρτυρίες για παπικές δωρεές ιστορημένων πέπλων είναι άφθονες, όπως μας πληροφορεί και πάλι το Liber Pontificalis. Μετά τον θρίαμβο των εικόνων το 843, τα πολυτελή πέπλα του θυσιαστηρίου, κυρίως η ενδυτή, είναι τα μόνα εκκλησιαστικά υφάσματα που κοσμήθηκαν αμέσως μετά με ιερές παραστάσεις, σύμφωνα με μαρτυρίες των πηγών της εποχής⁸. Αντίθετα, αναφορές σχετικές με απλώς διακοσμημένα ιερατικά άμφια είναι σπάνιες και εμφανίζονται μόνον κατά τον 9ο αιώνα⁹. Από τον 12ο όμως αιώνα και εξής, τα σωζόμενα εκκλησιαστικά υφάσματα μαρτυρούν την αποκλειστική σχεδόν κυριαρχία του ιστορημένου διακόσμου, που είναι στα περισσότερα χρυσοκέντητος, αν και παράλληλα χρησιμοποιείται και ο ανεικονικός, τον οποίο αναφέρουν σποραδικά οι πηγές, αλλά προτιμά συστηματικά στις απεικονίσεις της η βυζαντινή τέχνη, που δείχνει μια έφεση σε πιο αρχαϊκά πρότυπα._

1. Κάποιες μικρές εργασίες (στην πλειονότητά τους προπτυχιακές) ασχολούνται κυρίως με την ιερορραπτική και τα εργαστήριά της.

2. Ετυμολογικά η λέξη “άμφιον ή αμφίον” σημαίνει το *αμφίεσμα*, δηλ το *ένδυμα*, από το ρήμα “αμφιέννυμι” και η λέξη “πέπλος, πληθ. πέπλα” κάθε ύφασμα – σινδόνα, εφάπλωμα, παραπέτασμα, καλύπτρα – που χρησιμεύει για να καλύψει κάτι. Βλ. Liddell-Scott, *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, τόμ.Γ’, σ.525. Πρβλ. και

Ελένη Βλαχοπούλου-Καραμπίνα, *Εκκλησιαστικά χρυσοκέντητα βυζαντινού τύπου στον ελληνικό χώρο (16ος -19ος αιώνας). Το εργαστήριο της Μ.Βαρλαάμ Μετεώρων*, εκδ. Ν.& Σ.Μπατσιούλας, Αθήνα 2009, σ.26-27, σημ.8.

3. Μαρία Θεοχάρη, *Εκκλησιαστικά Χρυσοκέντητα*, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σ.14.

4. Ελένη Βλαχοπούλου - Καραμπίνα, *Ιερά Μονή Ιβήρων: Χρυσοκέντητα Άμφια και Πέπλα*, Άγιον Όρος 1998, σ. 119-132.

5. Nicol Thierry, "Le costume episcopale byzantine du IXe au XIIIe siècle d'après les peintures datées", *Revue des Etudes Byzantines* 24 (1966), σ.308-315.

6. Τα μοναδικά σωζόμενα κομμάτια από την εποχή αυτή είναι: α) τα δύο ποτηροκαλύμματα του Halberstadt, με τις παραστάσεις της Μετάληψης και Μετάδοσης των Αποστόλων, αντίστοιχα, χρονολογημένα στα τέλη του 12ου αιώνα (Pauline Johnstone, *The Byzantine Tradition in Church Embroidery*, Λονδίνο 1967, πίν.85-86, Κατερίνα Ζωγράφου-Κορρέ, *Μεταβυζαντινή - Νεοελληνική Εκκλησιαστική Χρυσοκεντητική*, Αθήνα 1985, σ. 90), β) η ποδέα της Σταυρώσεως από το Novgorod και ένα ζεύγος επιμανικίων με παράσταση Δεήσεως, όλα χρονολογημένα στα τέλη του 12ου αιώνα (N.A.Mayasova, *Medieval Pictorial Embroidery: Byzantium, Balkans, Russia*, "Catalogue of the Exhibition XVIIIth International Congress of Byzantinists", Moscow, August 8-15, 1991, σ.21, 23), και γ) η "ενδυτή" του Αγίου Μάρκου των αρχών του 13ου αιώνα (Μαρία Θεοχάρη, «Η ενδυτή του Αγίου Μάρκου», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 29 (1959) 193-202).

7. Η πλήρης διαμόρφωση του επισκοπικού ενδύματος συντελείται στους χρόνους μετά την Άλωση της Κων/λης, το 1453, οπότε υιοθετούνται ευρέως τα παλαιά διάσημα της αυτοκρατορικής εξουσίας, όπως είναι ο σάκκος, ο μανδύας και η μίτρα, λόγω και της κοσμικής, πλέον, διάστασης του ρόλου του Πατριάρχη, μέσα στον τουρκοκρατούμενο Ελληνισμό, και των γενικότερων προνομίων του Πατριαρχείου. Βλ. N.J.Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula during the Ottoman Rule*, Thessaloniki 1967, σ.18-26, Ελένη Ε.Κούκκου, *Διαμόρφωσις της Ελληνικής κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατία, Α' Τα Προνόμια του Πατριαρχείου και η Φαναριωτική Κοινωνία*, Αθήνα 1971, σ.46-57, όπου αναλύεται το περιεχόμενο των προνομίων, και Θεοχάρη, *Εκκλησιαστικά Χρυσοκέντητα*, ό.π., σ.5.

8. «Και προσεκύνησε (ο Λέων ο Χάζαρος) την ενδυτήν την έχουσαν την Αγίαν Γέννησιν του Κυρίου» (Θεοφάνους Συνεχιστής, έκδ. I.Bekker, Theophanes

Continuatus, τόμ.Ε' (CSHB) Bonnae 1838, σ.439)

9. Λ.χ. ενδεικτικά στοιχεία σε συνοδευτική επιστολή της εποχής με δώρα από τον Πατριάρχη Νικηφόρο προς τον πάπα Λέοντα τον Γ': « Στιχάριον λευκόν και φαινόλιον καστανόν άρραφα, επιτραχήλιον και εγχείριον, πεποικιλμένα χρυσώ» (PG .100, σ.200).